

Il carstgaun avon dretg e derschader

Autor(en): **Cadruvi, Donat**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **50 (1964)**

PDF erstellt am: **21.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882015>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

IL CARSTGAUN AVON DRETG E DERSCHADER

DA DONAT CADRUVI, GLION *

IL CARSTGAUN AVON DRETG E DERSCHADER

DA DONAT CADRUVI, GLION

* Questa lavur se basa sin in referat, fatgs lgi avrel 1965 per l'Union catolica de scola della Fappa.

IL CARSTGAUN AVON DRETC
E DERSCHADEK

DA DONAT CADRUVI, GLION

IL CARSTGAUN AVON DRETG E DERSCHADER

DA DONAT CADRUVI, GLION *

Dretg e dertgira ein instituziuns digl uorden. Lur cuntegn ei de profunda muntada mo cun risguard dil *carstgaun* — che duei tarlischar ord il tetel de nosa lavur sco el tarlischa egl univers — al qual las instituziuns han ded esser gideivlas.

Finfatg, ei setracta adina de quei carstgaun. Era il dretg ei buca naschius ord la natira humana, entras la voluntad dil Suprem ni entras il maun ed il spért dil carstgaun, pervia dil dretg; il derschader ha buca funcziuns pervia de sesez ni pervia dellas funcziuns. Igl entir uorden ha de survir al carstgaun sin sia via enviers ses intents e sias finamiras de quest e de l'auter mund.

Cun quellas remarclas stein nus gia amiez la damonda: *Tgei ei dretg e tgei ei uorden legal?* Il dretg ei in element essenzial della cultura. In pievel civilisau, ch'appartegn alla cultura occidentala, ei obligaus de tschentar dretg, de cultivar il dretg, d'applicar e respectar el. Sco element della cultura ha il dretg de dominar la cultura e de crear in equiliber denter las valetas spirtalas e materialas. Quella cultura nosa ha sias ragischs en in viv contact grec-roman ed en elements cristians. Pia ei il dretg era in quitau della cardientscha cristiana, e quei dalla bial'entschatta enneu. En fontaunas dil dretg roman resdan ils sabis: *en-dretg* ei la tema de Diu, *en-dretg* ei era l'obedientscha enviers geniturs e patria. Las fossas de quels ch'ein curdai 480 avon Cristus sper las Thermopylas ein decoradas cun plaids de penetronza singulara: Ti che vegnas dagl jester, fai de saver als Spartans che nus essan cheu ella tiara, obedeivels als fatgs de nosa cuminonza.

Enteifer quella consideraziun compara il dretg adina en connex cun las finamiras eternas della cultura, era d'ina cultura ch'ei cardientscha cristiana. Pius XI plaida en Ubi arcano della sontgadat dil dretg. Il medem patratg vegn presentaus en Sa-

* Questa lavur sebas sin in referat, fatgs igl avrel 1965 per l'Uniun catolica de scola della Foppa.

pietiae christianae de Leo XIII. E Pius XII ha delucidau las medemas damondas, plidond atras il radio quels onns ners e grevs della Secunda uiara mundiala: Nunseparabels dalla veta de cuminonza e de ses intents, fixai entras la veglia de Diu, ei in uorden legal che survescha sco sustegn exteriur e sco protecziun. Igl ei buc il duer de tal uorden de reger, mobein de survir, d'animar la forza interna de viver della cuminonza en la gronda varietad dils intents e de direger quella forza; de schar crescher e seperfectzionar ella en concorrenza e perinadad; de redember de buna maniera tut quei che oppona a tala cardientscha. Da cheu anora fa il Papa endamen la greva responsablidad de quels che han d'exequir quei camond, responsablidad enviars il Derschader etern; avon siu tribunal vegn igl entiert a vegnir condemnaus.

Papa Leo XIII amplifichescha quella abundonza de patratgs: En *Libertas praestantissimum* declara el: Quei che raschun e lescha naturala muntan per il singul carstgaun, quei procurescha per la societad la lescha humana, fatga per il cuminetel de tuts vischins.

Pius XI milsanavon, per turnar anavos e seregurdar de siu messadi magistral. Cun quitaun ardent, fa allusiun al plaid fatal dil nazionalsocialissem: «Dretg ei quei che renda nez al pievel». El entscheiva cun contemplar il dretg natural ch'ei vegnius screts dal det dil Scaffider ellas tablas dil cor human. Ils camonds dil dretg natural ein las mesiras e las staderas per il dretg positiv, derivi quel da tscheu ni da leu, era per siu cuntegn moral e sia forza obligonta. Leschas humanas, che stattan en contradicziun nunsligeivla cun il dretg natural, han il schiarm dil declin. Per quei refusein nus l'opiniun che dretg seigi mo dretg positiv, mo la lescha fatga e decretada dals carstgauns e dals stats. Ei dat dretg e principis avon e sur il stat.

Sin quels fundament vulein nus examinar entginas damondas ord la veta dil carstgaun e de sia cuminonza, confessond ch'era la scienza dil dretg ha de dar a nus ils instruments ch'ei drova per enconuscher e sliigar problems *practics* della societad humana.

*

Cheu ina emprema damonda: *Co entaupa il carstgaun il dretg?*

Nus tuts essan commembers d'in stat legal che ha, cun siu baghetg organisatoric e giuridic, fatg ina dellas pli grondas prestaziuns dil 19avel e 20avel secul. En quei stat essan nus tuts circumdai e penetrai dal dretg, sinaquei ch'el promovi e protegi la cuminonza ed il singul carstgaun. Il dretg ei nies flad e nies scut. Quella definiziun exemplificonta deriva da Marcus Feldmann, anteriur cusseglier federal e minister della giustia.

Il dretg era de quella republica tschaffa il carstgaun gia avon sia naschientscha. El s'occupescha en plirs graus dil nasciturus ed accumpogna la persuna atras tuttas situaziuns della veta. El ordeina sias relaziuns enviers il concarstgaun; el protegia ils dretgs della personalitad; el segirescha l'existenza economica e spirtala; el admonescha il carstgaun de caminar per la via dil dretg; per il cass cuntrari preveda el peina. El metta alla disposiziun dil carstgaun ils instruments per combatter igl entiert.

Tgi che banduna il dretg, banduna igl uorden. Tgi che fa quei, sto vegnir clamaus anavos. Quei ei las situaziuns extraordinarias che mettan dretg e derschader en viva actualitad. Quei daventa adina lu, cura ch'il derschader sto entras admoniziun ni sentenza declarar al carstgaun, per tgei raschuns che siu sedepurtar cunterfetschi al dretg, pertgei ch'ei detti castitg ni pertgei ch'el hagi raschun.

Nus vulein repassar e considerar entginas de quellas situaziuns per illustrar ils principis allegai. Il meglier savein nus far quei cun suandar ils carstgauns che vulan ni ston serender practicamein avon il tribunal.

Il respect pretenda che nus fetschien igl εμπrem menziun dil *derschader*, quei derschader ch'envida gia ella brev de 1291 tuttas glischs de sia impurtonza, perquei ch'el veva de garantir uorden, libertad e tuts beins dil pievel. Era atras il temps modern ha il derschader capiu de salvar sia posiziun maiestusa lunsch sur las partidas ed ils fatgs cumins ora. Uffeci de derschader — uffeci roial! Quella identificaziun ei aunc adina en vigur. Era nossas dertgiras han per ordinari il renum ded esser independentas e hablas de giudicar gestamein ed en-dretg.

Ins sepresenta al derschader cun confidanza, seigi criminal, seigi process civil. Mo pei a pei suonda la greva damonda: Tgei vegn el a decretar? Il derschader sa ch'ei stgisa buca d'enconuscher las leschas — schegie che quella enconuschientscha ei adina ina condiziun necessaria per sia lavur — el sto adina ed

en mintga cass far in sforz de contonscher e de realisar quei ch'ei la finamira dil dretg: giustia en tut e dapertut. Ses gidonters ein la raschun (la sauna raschun!) ed il segir sentiment natural per quei ch'ei dretg. Il derschader passenta uras de stenta ed uras de lutga per decider il combat denter il bien e ses inimtgs. El ei ventireivels sch'igl ei reussiu ad el de sliigar il problem buca mo aschia, che sia decisiun surporta il pareri della scienza, mobein era della raschun. Il minim dubi sa caschunar malruaus el spért ed ella cunscienza dil derschader.

Tgi lai vegnir endamen quels combats interns, cura che nus elegin nos derschaders? Forsa datgein nus gnanc de sias qualitads, de sia instrucziun giuridica e practica, de ses duns e de siu character per igl uffeci de derschader. Forsa dein nus la preferenza agl um de nossas simpatias — e surschein el allura a sia sort. Forsa emblidein nus che nus havein confidau il dretg ad ina persuna che po buca satisfar als basegns dil dretg e digl uorden.

Nus emblidein forsà era ch'il derschader ha buca mo de perseguitar frauds e bagatellas, ménders e vagants, mobein ch'el decida era davart libertad, facultad e honor, pia beins che nus duvrein per saver viver undreivlamein e sco carstgauns.

*

Avon il tribunal cattein nus plinavon *las partidas de process* che tschercan il dretg. Savens audan ins il pareri: avon dertgira entaupan ins mo quel che vul per tut prezi la carplina e la dispeta. Ins enconuscha magari nuot auter che la canera, caschunada da process en relaziuns sco las nossas. Ins registrescha denton strusch las relaziuns giuridicas che regian denter vischins. In process ei il bia nuot auter ch'in combat per il dretg. Duas persunas han opiniuns adversas concernent la medema damonda. Ins cloma il derschader per ch'el decidi e metti puspei en pasch las relaziuns en questiu.

Il process daventa savens igl object de fama e manzegna, de paterlems e sensaziuns — era lu, cura ch'il cass ei tuttavia buc adattaus per la sensaziun. Ins discuora aunc adina de process per passadis e process per violaziun della honor che han giu liug avon generaziuns e generaziuns — forsà perquei che las parts eran umens de reputaziun, mistrals ni geraus e regents, ni perquei ch'in advocat fuva tut aparti raffinaus e malizius. Cheu

eis ei uras de constatar il suandont: Ins duess plidar e discuorer de process mo lu — era en gasettas —, sch'ins enconuscha ils acts. Mo ils acts dattan perdetga e documenteschan la verdad. Con entiert han ins fatg a quella persuna ni tschella cun rabbitschar siu cass ella publicitad e cun descriver el tut auter che quei che la verdad giavischass. Ei maunca savens il respect envers la gronda e seriusa funcziun dil combat per il dretg.

La persuna la pli spectaculara e dispitada ei avon il tribunal bein igl advocat. Tgi che auda quei plaid, s'imagescha savens u il pauper advocat en sia practica stgira, emplenida cun documents e cudischs e scartiras, ni igl advocat prominent e ceber silla tschema de ses success. La dimora digl advocat ei per biars il liug nua che querulants e criminals vegnan e van. Dapi ils dis de Cicero — aschia legin nus ellas regurdientschas d'in renomau advocat talian — han litteratura, teater, anecdota e sgnocca mus-sau a nus ch'ils quens dils advocats ein tribulaziuns, tarmessas dal tschiel. Ins ha risdau a nus ch'il miedi tarmetti ses pazients tier Niessegner ed igl advocat ses clients en casa pauperila!

Talas ed autras allusiuns, ils discuors quotidianas de quei ni tschei advocat (ni de tuts ensemen), muossan con pauc ch'il mund sa ed enconuscha il veritabel duer e pensum digl advocat, de quel che dat plaid e cussegl legal. Il maletg digl advocat ei il bia ina caricatura. Biars patratgan ch'igl advocat hagi in inschign special per volver ils fatgs. Auters speran ch'el detti in cussegl dubius per ch'ins sappi far entiert ord il dretg. Mo paucs seprofundeschan ellas veras obligaziuns e pusseivladads digl advocat envers tuts carstgauns che basegnan siu agid en ina situa-ziun greva e schizun disperada.

Enviars tut quellas superficialitads citeschel jeu in plaid de quei advocat talian, ch'jeu haiel ual allegau, e de ses dus fegls, medemamein advocats de *clamada* (e buca mo de professiun): Nus carezein nossa clamada perquei ch'igl ei la clamada la pli biala e la pli humana. Il filosof engles Chesterton — gronds e gross per emplenir in portal — quintava la clamada d'avocat denter lezzas clamadas, las qualas appartegnan ad umens dirs, sco schuldada e marinaris.

Sche nus penetrein cun pazienza en sia lavur de mintga di, lu vesein nus ch'igl advocat s'occupescha buca mo de fatschentas, de taglias e de damondas de proprietad. Ad el ei, sco in bien observader dils fatgs raquenta, confidaus in bein bia pli custei-

vel: il bein moral ch'ei ligiaus vid il pitir intern, per il qual ei setracta buca de sperdita ni gudogn, de beinstonza ni pupira, mobein de honur, dignitad e carezia. «In bein ch'ei bia pli custeivels e rumpeivels — che sto vegnir protegius cun ils mauns d'in spiritual». Igl advocat, che ha elegiu sia clamada ord clamada e che sededichescha ad ella cun pissiun e responsablidad, quei advocat stat di per di avon la necessitad de penetrar ell'olma de concarstgauns e de perscrutar lur misteris ils pli zuppai — misteris ch'il concarstgaun confida buc a mintgin.

Gia cheu, cura ch'ei setracta de confidar misteris, entscheivan las difficultads: Il client, che vegn per in cussegl, crei savens ch'ei stgisi cun confidar agl advocat mo la mesa verdad, sperond de saver spindrar il meglier ses interess. Ni ch'el presenta agl advocat la nunverdad, senza encorscher ch'el sa cheutras far a sesez in donn irreparabel. Igl advocat construescha en talas situaziuns ses arguments sin sablun.

Savens capeta ei ch'ins sereferescha publicamein al cussegl ed al pareri digl advocat X. Sin radunonza publica cloma in vischin — per munconza de raschun — en agid l'opiniun digl advocat dil contuorn, schegie ch'ins ha aunc mai giu endamen la questiun e schegie ch'ins gnanc enconuscha in l'auter! Quei (ed auter) fa ord nossa clamada ina resca. Quei (ed auter) expونا nus leu nua che nus havein aunc mai mess nies pei.

Pigl auter vegnin nus advocats apprezzai e giudicai tenor nos success exteriurs, senza remarcar ch'era nus stuein quintar cun ils fatgs e che nus savein buca muentar ils cuolms dellas realitads. Ins emblida che nus essan mo gidonters dil dretg e dil derschader. Secapescha ch'era igl advocat drova talent, dun, inschign, intelligenza e diligenza. Mo la *verdad* sefa valer era ordeifer talas qualitats.

Nus essan ligiai entras il duer de quescher. Quei muossa la tradiziun della clamada. Nus essan obligai enviars ils clients. Quei stat en nies codex, seigi el screts, seigi el marclaus ellas normas nunscrettas. Nus havein de quescher perfin cun la resca de vegnir tradius e malcapius. Per experienza de clamada savein nus constatar ch'ins vegn savens mess sut squetsch ual perquei ch'igl ei enconuschent ch'igl advocat astga buca plidar — era lu buca, cura ch'il quescher ei turment e sacrifici personal.

Mo la crush ei buca quei. La crush ei la malengrazieivladad de quels che damondan nies agid — e survegnan abundontamein

el. Nies autur talian numna per biars auters cass il sequent: Igl um, per il qual jeu haiel contonschiu ina absoluziun della tgisa de concuors sapientiv, igl um, il qual scheva a mi: «Signur advocat, jeu sundel alla fin de mia existenza, la truada ei buc impurtonta, mo spindrei mei de casa-forz!», quei um varga mei en in auto zun elegant e custeivel e vesa buca mei!

Il public sa buca, con spert che la malengrazieivladad sca-tscha e spuenta quei che pareva igl empren ded esser confidanza enviars il cussegiader. Mo paucs de quels ch'ins ha ina gada ni l'otra defendiu avon tribunal civil ni criminal, tarmettan enzacu en lur veta in avis a quel che ha spindrau els de «casa-forz» ed auters mals.

Mo ei dat, cunzun denter glied cumina, era carstgauns che salvan ina engrazieivladad intima enviars lur procuratur privat. Els han sentiu ch'igl advocat, che sesprova de far siu duer de maniera seriusa ed exacta, ha fatg dil bien el meglier senn dil plaid. Forsa ha el spindrau il pauper um ord las greflas digl usurari. Forsa ha el buca mo defendiu il fegl, mobein era empalau anavos el silla buna via che meina a casa ed en famiglia. Forsa ha el saviu impedir che la giuvna lètg della feglia ei ida en scalgias. Forsa ha el, impundend sias forzas e siu inschign, impediù la sclavinada economica della famiglia. Forsa ha el gidau a restaurar la honur violada della persuna e la reputaziun della famiglia. Honur, beins ed existenza ein ils fundaments della veta burgheisa d'in carstgaun. Ual per quels fundaments havein nus de luvrar en nossas relaziuns.

Ins savess continuar d'enumerar las funcziuns digl advocat: El combat enviars il stat che ha competenzas insurin per smesar la libertad dil singul. Enteifer il dretg de famiglia: ei va per la sontgadam della famiglia. Ins ha d'examinar la posiziun giuridica e morala de quel che ha dispeta cun l'atgna famiglia. Cheu oravontut regia la pissiun dils tschocs. Ei va per la lètg, per l'ierta, per il dretg d'astgar educar ils affons. Quei ei il problem il pli difficultus el process de separaziun della lètg: il combat per ils affons. Nossa forza de vuler influenzar ils geniturs per ina sligiazion che cunvegn als interess dils affons, quella nossa forza ei savens nunsufficienta.

Ed aunc in pèr plaids che pertuccan ina caschun per abundantas errurs: Quei ei la defensiun dils interess de carstgauns sbittai e piars per la cuminonza; carstgauns che secattan en

inquisiziun penala ni che stattan von il tribunal. Pertgei, aschia vegn ei dumandau, defenda in advocat ina persuna delinquenta? Ei dat duas rispostas: Nies dretg vul ch'era il «fegl perdu» hagi siu defensur avon dertgira. Cheutras sedistingua nies dretg dil dretg dils pievels barbars e totalitars, nua che la defensiun dil concarstgaun ei ina farsa. Tenor nies uorden ei in carstgaun condemnaus pér cura ch'el ei sentenziaus entras il derschader competent. La damonda della cuolpa ha il derschader de decider. Sch'ei dat ina tgisa che damonda la peina, lu sto ei era dar ina defensiun che veglia, sinaquei ch'il derschader decidi enteifer ils tiarms legals. Pli ch'in ei vegnius satraus e bandischaus per ina ed adina — e pli ch'in havess giu quella sort senza siu defensur.

*

Nossas obligaziuns e funcziuns avon dretg e dertgira seconsumeschan buc ella commiseraziun. Nus havein de far quei che munta agid e migliurament, quei che levgescha la sort de nos frars. Ei setracta de duers cristians. Perquei han ils Papas, ils plaid dils quals han dau l'entschatta a nossas ponderaziuns, astgau plidar della sontgadad dil dretg.